

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Збірник наукових статей / Головний редактор В. Смолій. — Вип. 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2008. — 305 с.

Профільним трендом збірника є висвітлення концептуальних проблем регіональної історії, присвячених визначенню термінологічних аспектів регіонального дискурсу, сучасних підходів до осмислення феномена регіоналізму, дослідженню кордонів та території України, осмисленню наукової спадщини регіональної історіографії та історичної урбаністики.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України (протокол № 3 від 27 березня 2008 р.).

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою редакційної колегії. Відповідальність за точність цитувань несе Автор.

Адреса редакції: 01001, м.Київ, вул. Грушевського, 4, к. 516,
тел. 279-18-18.

E-mail: Region@history.org.ua

ISBN 978-966-02-4343-9 (серія)
ISBN 978-966-02-4741-3 (Вип. 2)

© Інститут історії України НАН України
© Центр теоретико-методологічних
проблем історичної регіоналістики

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Збірник наукових статей

Випуск 2

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ,
доктор історичних наук,
академік НАН України — головний редактор

ЯРОСЛАВА ВЕРМЕНИЧ,
доктор історичних наук — відповідальний
редактор

Олександр Андрощук

(відповідальний секретар) — кандидат історичних наук (Київ)

Ірина Колесник — доктор історичних наук, професор (Київ)

Станіслав Кульчицький — доктор історичних наук, професор (Київ)

Микола Литвин — доктор історичних наук, професор (Львів)

Сергій Маловічко — доктор історичних наук (Москва)

Олександр Реєнт — доктор історичних наук, чл.-кор. НАН України
(Київ)

Ростислав Сосса — доктор географічних наук (Київ)

Олександр Удод — доктор історичних наук, професор (Київ)

Валентина Шандра — доктор історичних наук (Київ)

**Київ
2008**

ЗМІСТ

Розділ 1

Теоретико-методологічні проблеми регіональної історії

- 9**   **Верменич Ярослава** (Київ)
Поняття «регіональна історія» як структурна модель територіальних досліджень
- 29**   **Маловичко Сергей** (Москва)
Историография локальной истории: современное состояние и основные тенденции развития
- 47**   **Журба Олег** (Дніпропетровськ)
Проблеми історіографічного районування та пошуки регіональних ідентичностей
- 59**   **Чернов Евгений** (Днепропетровск)
Региональная история и историософия
- 67**   **Мареш Тереза** (Польша, Быдгощ)
«Микроистория» — возрождение региональной истории на польской почве

Розділ 2

Проблеми регіоналізму та локалізму в науковому дискурсі

- 81**   **Нагорна Лариса** (Київ)
Теорія регіоналізму: сучасне бачення
- 95**   **Пестерев Вячеслав** (Курган)
«Районная» и «региональная» матрицы в региональных исторических исследованиях
- 105**   **Булыгина Тамара** (Ставрополь)
Человек на границе исторического времени: локальное измерение
- 113**   **Кирчанів Максим** (Воронеж)
Проблеми історії української периферії: соціальний і локальний дискурси

Розділ 3
Ретроспективне дослідження
територіального устрою

- 127**
- Горизонтов Леонід** (Москва)
- Імперія в регіоне, імперія-регіон,
імперія регіонів
- 135**
- Єфименко Геннадій,**
Кульчицький Станіслав (Київ)
- Кордони і територія України в ХХ ст.
- 161**
- Левченко Лариса** (Миколаїв)
- Миколаївське і Севастопольське військове
губернаторство:
історія створення та засади функціонування
- 183**
- Андрощук Олександр** (Київ)
- Адміністративно-територіальні реформи
40–60-х років ХХ ст.: владні рішення
та суспільні реакції

Розділ 4
Регіональна/локальна історіографія

- 201**
- Вирський Дмитро** (Київ)
- Україна в перших «полоніях»
(країнознавчі видання Я. А. Красінського
та М. Кромера про українські землі)
- 215**
- Баженов Лев** (Кам'янець-Подільський)
- Володимир Антонович — один із фундаторів
української наукової історичної регіоналістики
- 223**
- Музичко Олександр** (Одеса)
- Приватні та наукові контакти між
західноукраїнськими
та південноукраїнськими істориками
у другій половині ХІХ-на початку ХХ ст.

Розділ 5

Історична урбаністика

- 245 Вечерський Віктор** (Київ)
Містобудівне мистецтво Північного Лівобережжя
X-XIX ст.
- 273 Михайловський Віталій** (Київ)
Документ для кам'янецького підстарости Яна
Сорочицького 1527 року на пляц у Кам'янці

Розділ 6

Діяльність регіональних центрів

- 287 Бойко Володимир** (Чернігів)
Регіональні дослідження як прояв громадської
ініціативи науковців
- 291 Баженов Лев** (Кам'янець-Подільський)
Про діяльність Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України при Кам'янець-
Подільському національному університеті
- 297 Кривошеев Юрій** (Санкт-Петербург)
Кафедре исторического регионоведения Санкт-
Петербургского университета — 5 лет
- 303 Відомості про авторів**

**ДОКУМЕНТ ДЛЯ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО
ПІДСТАРОСТИ ЯНА СРОЧИЦЬКОГО
1527 РОКУ НА ПЛЯЦ У КАМ'ЯНЦІ
(історія однієї родини з Поділля
у XVI ст.)¹**

Вивчення пізньосередньовічної та ранньомодерної історії міста Кам'янця-Подільського перебуває на сьогодні практично в тому ж стані, що й у другій половині XIX — першій третині XX ст., коли побачили світ роботи, присвячені історії одного з найдавніших і найцікавіших міст в історії України². Віддаючи шану минулому, мусимо ствердити, що рівень цих робіт, котрі відповідали своєму часу, є досить слабким, і, на превеликий жаль, малопридатним у сучасних урбаністичних студіях і насамперед для соціотопографічних досліджень. Про фрагментарність у вивченні забудови міста ще у 1993 р. писав Микола Крикун³. На жаль, з того часу мало що змінилося у вивченні історії міста.

Ситуація з джерелами щодо поземельного фонду міста для періоду до турецької окупації (вересень 1672 р.) є не так фатальною, а скоріше за все маловивченою. Відсутність шосових книг, які б дали нам інформацію про власників нерухомості, не дозволяє нам відтворити таку картину забудови і власності, як це зроблено у Львові, Кракові, Познані⁴ та ін. містах, що входили до

---

¹Стаття написана в рамках проекту підтриманого Gerda Henkel Stiftung (проект AZ 23/SR/05).

²Сементовский А. Каменец-Подольский // Сборник сведений о Подольской губернии. — Каменец-Подольск, 1880. — Вып. I. — С. 146–181.; Dr. Antoni J. Zameczki podolski na kresach Multańskich. Warszawa, 1880. — Т. I–II.; Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. — К., 1895. X+248 с.; Prusiewicz A. Kamieniec Podolski. Szkic historyczny. — Kijów-Warszawa, 1915. — 130 s.; Сіцинський Є. Оборонні замки західного Поділля XIV–XVII ст. (Історико-археологічні нариси). — К., 1928. — С. 6–30.

³«Проте дотеперешні результати розкриття «житлового» минулого Кам'янця надто уривкові, часткові; сукупність їх не дає скільки-небудь цілісного уявлення про житловий фонд міста, тому що, по-перше, погляди вчених переважно звернені на забудову українсько-польського і вірменського центрів Кам'янця, а, а по-друге, автори дуже рідко спираються на невикористані рукописні матеріали». — Крикун М. Г. Люстрація Кам'янця-Подільського 1734 р. (до питання про житловий фонд українського міста у XVIII ст.) // Український археографічний щорічник. Нова Серія. — Вип. 2. К., 1993. — С. 193.

⁴Капраль М. Власники нерухомості середмістя Львова 30-40-х років XVI століття у світлі шосових реєстрів (Соціотопографічний аспект) // Записки наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1997. Т. ССXXXIII. Праці Історично-філософської секції. — С. 148-180; Komorowski W., Follprecht K. Właściciele

складу Корони Польської. Для історії Кам'янця-Подільського таких джерел ми не маємо. У нашому розпорядженні є книги магістрату, який користувався маґдебурзьким правом та книги вірменського магістрату, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві у місті Києві⁵. На жаль, книги руського магістрату не збереглися до нашого часу.

Одним із важливих аспектів історії міста є володіння нерухомістю у місті представниками шляхетської верстви. Ця тематика частково була розглянута у роботі Леона Бялковського, присвяченій історії Поділля у XVI ст., а саме на марґінесі стосунків шляхти і кам'янецьких міщан. Автор наводить відомі йому з книг кам'янецького земського суду факти володіння шляхтичами міською нерухомістю⁶. Ще однією працею, де було порушено цю тему, є робота краківського історика Фелікса Кірика. Автор, використовуючи матеріали Коронної Метрики та найстарші кам'янецькі міські книги, подає інформацію про шляхтичів, котрі правом кадука отримували нерухомість у місті в першій половині XVI ст.⁷

Важливим джерелом для вивчення обігу шляхетською нерухомістю для нас є книги Коронної метрики, які містять королівські привілеї на пляци, двори, будинки у місті, які правом кадука переходили до короля, котрий у свою чергу мав певний фонд нерухомості для винагороди за службу на неспокійному прикордонні.

Серед розглянутих нами привілеїв привертає увагу документ, виставлений у Кам'янці 17 травня 1527 р. для кам'янецького підстарости Яна Срочицького на пляц біля м. Кам'янця⁸. Сам документ відомий нам з копії, яка була вписана до підтверджувального привілею короля Сигізмунда Августа від 26 лютого 1554 р. у Любліні під час сейму із заголовком *Confirmatio donationis areae capitaneatus Camenecen[si] generoso Stanislao Srociczki* (Підтвердження надання пляцу у Кам'янецькому старостві шляхетному Станіславові Срочицькому).

kamieniec Rynku Krakowskiego w czasach nowożytnych (do pierwszej okupacji szwedzkiej). Część 10 // *Krakowski Rocznik Archiwalny*. — T. XI. — Kraków, 2005. — S. 21–39; *Follprecht K.* Gospody czyli kwatery dla gości królewskich. Na podstawie rejestrów gospod w Krakowie z lat 1632 i 1649 // *Ibidem*. — S. 31–57; *Wiesiołowski J.* Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania. — Poznań, 1997. Wyd. II.

⁵ Відповідно фонди № 40 і 39 Центрального державного історичного архіву у м. Києві.

⁶ *Białkowski L.* Podole w XVI wieku. Rysy społeczny i gospodarcze. — Warszawa, 1920. — S. 102–103.

⁷ *Kiryk F.* Z dziejów późnośredniowiecznego Kamieńca Podolskiego // *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu* / Pod red. F. Kiryka. — Kraków, 2000. — T. I. — S. 74–75.

⁸ *Archiwum Główne akt Dawnych w Warszawie* (Далі. — AGAD). — *Metryka Koronna* (Далі. — МК). — Sygn. 84. — K. 462–462 v.

Власне документ, виставлений у Кам'янці 27 років перед підтвердженням для підстарости Яна Сорочицького, походив зі старостинської канцелярії Станіслава Лянцкороньського, на той час кам'янецького (подільського) генерального старости⁹. Це перший з відомих на сьогодні привілеїв зі старостинської канцелярії у Кам'янці, писаний польською мовою. За браком гродських книг кам'янецького суду за XVI ст. ми не можемо достеменно стверджувати, коли польська мова почала проникати у документальний обіг у подільському воєводстві¹⁰.

Згідно ще привілею від 29 жовтня 1442 р. староста, як королівський намісник у Кам'янці, мав право від імені короля заставляти королівську власність, як села, так і ділянки і будинки шляхти за певну суму грошей до 50 гривень монети у польській лічбі¹¹. Документи, виставлені старостою, потребували підтверджувального королівського привілею. Здебільшого це траплялося протягом одного-двох років¹². Нам не вдалося виявити королівський привілей Сигізмунда I, якого могло й не існувати, адже в документі, що розглядається, відсутня сума, яку новий посідач нерухомості мав би внести до королівського скарбу та немає свідків трасакції, що було одним з основних елементів структури тогочасного документа.

⁹ Urzędnicy Podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłoczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. — Kórnik, 1998. — № 554. С. Лянцкороньський був старостою з 1510 по 1535 р.

¹⁰ Перша зі збережених книг кам'янецького гродського суду походить з 1625 р. див.: Центральний Державний історичний архів України у м. Києві (Далі. — ЦДІАК України). — Ф. 38. — Оп. 1. — Спр. 1. — 281 арк.

¹¹ Про документ 1442 р.: Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kuryka. Kraków, 2000. — Т. I. — С. 52–53; Михайловський В. Початки уряду кам'янецького генерального старости (1431–1446 рр.) // Київська старовина. — 2001. — № 3. — С. 163–169; Михайловський В. Привілей короля Владислава III на кам'янецьке староство для Теодорика з Бучача 1442 р. // Наукові праці Кам'янець-Подільського Державного педагогічного університету. Історичні науки. — Кам'янець-Подільський, 2003. — Т. 11. — С. 44–58; Про старостинські документи див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост на заставу королівщин (1442–1506 рр.) // Київська старовина. — 2003. — № 2. — С. 65–81. Публікація документа: Kurtyka J. Nadanie starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza w 1442 roku (z dziejów królewskich na Podolu w XV i XVI wieku) // 21 Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica III. Pod red. Andrzeja Jureczki etc. Księga jubileuszowa profesora Feliksa Kuryka. Kraków, 2004. — С. 69–102.

¹² Про практику підтверджувальних привілеїв див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост. — С. 70–71. Тут подані приклади з XV ст. Практика подібних підтверджувальних актів набула широкого використання вже в XVI ст. див.: AGAD. — МК. — Sygn. 86. — К. 310–311 v. (підтвердження Сигізмунда Августа для Адама Келбовського слуги кам'янецького замку привілею кам'янецького старости Мацея Влодка з Германова); МК. — Sygn. 77. — К. 197–198 (підтвердження Сигізмунда Августа для Кшиштофа Псарського привілею Мацея Влодка з Германова) та ін.

Тут ми маємо справу з нерухомістю, яка входила до складу старостинського комплексу маєтків і була у повному розпорядженні старости, та й виділялася вона підстарості, своєму першому помічникові, котрий входив до клієнтарного угруповання С. Лянц-короньського, який у такий спосіб формував коло власних слуг¹³.

Сам документ можна розділити на декілька частин. Інвентарна клаузула містить інформацію про старосту, від імені якого відбувається акт надання нерухомості і перераховується його титулатура. Далі йдеться про право, надане йому королем, і фігурує особа, що отримує у своє володіння пляц, з зазначенням, що робиться це за численні заслуги під час служби в кам'янецькому гродському суді. Наступна частина документа містить локаційну формулу, де описується місце розташування пляцу. Після цього перераховуються обов'язки, які має нести, на потребу, шляхетний Ян Срочицький, та права, котрі він має, отримавши у володіння цей пляц. Завершується документ датаційною формулою.

У світлі обраної теми спробуємо локалізувати цей пляц. Ось як воно виглядає у документі: *«pliacz pod gorą miasta Camienicza, niedaleko stawu ў młina ormianskiego, ku bronie Ruskie i prawie pod domem pisanczinim, poczawszÿ od drogi ktora idzi po then dom, asz za rzekę pod skalę wdlus, a na scherzą osmÿ a dwadzisczia lokiet»*¹⁴. Серед головних реперів є став, вірменський млин, Руська брама, дім Пісончиний (?), дорога. Саме тут виникають певні труднощі. Адже серед цих орієнтирів ми можемо з впевненістю вказати лише на один — Руську браму, гідротехнічний оборонний комплекс, який був південними воротами до міста.

Найбільш згадуваний, після Руської брами, є, звісно, вірменський млин. Але серед наявних у нашому розпорядженні джерел лише план Кам'янця 1672 р. містить інформацію про нього. Та й він викликає більше запитань, ніж дає відповідей. У збережених інвентарях Кам'янецького староства, де містяться детальні описи міста і старостинських доходів (а млини були суттєвою статтею доходу староства у той час), також немає переконливої локалізації вірменського млина¹⁵. Отже, жодне з джерел не подає нам чіткої і достовірної локалізації цього об'єкта.

У своїй книзі про Кам'янець Олександр Прусевич, використавши інформацію плану Ц. Томашевича і описуючу частину вулиці Руської біля саду коменданта Вітте, пише, що вірменський

¹³Про формування старостою власних клієнтарних угруповань див.: Вілямовський М. Надвірна *familia* Пьотра та Анджея Одровонжів зі Спрови, воєвод та старост руських // Молода нація. — К., 2001. — № 3. — С. 85–148.

¹⁴AGAD. — MK. — Sygn. 86. — K. 462.

¹⁵Див.: AGAD. — Archiwum Skarbu Koronnego (Далі. — ASK.). — Dziai LVI. — Sygn. K-4/I. — K. 39. «...y Ormianie z swego dwie mierze na zamek powinni oddawac, a sobie trzecią brać...»

млин був поруч з пороховим млином, навпроти будинку електростанції (будинок було розібрано у 1997 р. — В. М.), де у XVII ст. була вірменська церква Різдва Христового¹⁶.

Зокрема на плані Томашевича, вище за течію від руської брами дійсно фіксуються два млини. Згідно експлікації, вміщеній у нижньому лівому куті під № 13 і 14, зазначені: *Molendinum Armenicum* та *Molendinum pro conficiendo pulvere nitrato, vulgo Prochownia*¹⁷. Що ж до згадуваного ставу, то очевидно малася на увазі р. Смотрич, зважаючи на існування шлюзів у Руській брамі¹⁸ та відвідні канали до кіл млинів. Адже у каньйоні річки довкола міста важко собі уявити існування ставу. Про те, що млин був на старому місці, свідчить королівський привілей від 23 грудня 1521 р., за яким кам'янецьким вірменам дозволялося збудувати млин на старому місці (*in loco antique*)¹⁹.

Найбільшу складність викликає локалізація дому Пісончиного (у тексті — *domem pisanczinim*). Варіантів для міркування у нас мало, зважаючи, що ми не можемо знати, якою мовою спробував передати це писар документа, та й наша інформація походить з пізнішої копії. Це міг би бути і дім мельника, адже поруч згадуються млини, а латиною мельник *pistrinarius*. Може йшлося про якогось писаря, адже польською писар — *pisarz*, а похідно від цього про писаря — *pisarczyna*. Не можна виключати, що йдеться про якесь прізвище чи прізвисько. Очевидно, що саме цей пляц згадується у джерелах на початку 80-х рр. XVI ст., коли король Стефан Баторій надає його кам'янецькому ловчому Ґаспару Вілковському (*area Pisczowska noncupata sub Castro Camenecensi ad fluvium Smotricz sita*), подана тут локалізація досить умовна²⁰. Свідченням, що цей терен біля Руської брами був під королівською юрисдикцією, а, отже, у розпорядженні старости, можуть бути наведені нижчі приклади.

У 1555 р. Сигізмунд Август забезпечив гродському кам'янецькому писарю Войцеху Мілеському пляц напроти вірменського млину (*ex opposito molendini Ormianski*)²¹. Це одним прикладом є

¹⁶ *Prusiewicz A.* Kamieniec Podolski. — S. 90.

¹⁷ Цитата з експлікації за видання: *Сецинский Е.* Город Каменец-Подольский. — С. 43.

¹⁸ Час побудови Руської брами є темою окремого дослідження. Серед наявних на сьогодні робіт, присвячених цій темі, жодна не дає якої небудь чіткої аргументації про час побудови цього оборонного об'єкту, з посиланням на писемні джерела.

¹⁹ *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contextuit indicesque adiecit Teodorus Wierzbowski* (Дайл. — MRPS.). — Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). — Volumen 2-um. Acta vicecancellariorum 1507–1535. — Varsoviae, MCMXII. — № 13061.

²⁰ AGAD. — MK. — Sygn. 125. — K. 124 v.-125 v.

черговий привілей для земського урядника Ежого Суліми у 1578 р. (*in civitate nostra Camenecensi sub rupe seu fossa civili propi portam civitatis Rutenorum vocatam exentem et inter domos seu areas proinde Wasko Rutheni ex una et Nobilis [...] Czermienski parte ex altera constituta*)²².

І останній орієнтир з локаційної формули, це дорога (у тексті — *poczawszy od drogi ktora idzi po then dom, asz za rzekę pod skalę wdlus*), яка іде під вище згадуваним домом, аж за річку під ске-лею. Очевидно мається на увазі вул. Руська, яка починається від Польської брами на заході і тягнеться правим берегом під ске-лею міста Кам'янця вздовж течії р. Смотрич.

Виходячи з вищенаведених фактів, на нашу думку, цей пляц міг бути розташований на вул. Руській від місця, де розташований будинок колишніх військових кошар, навпроти якого і існував з другої половини XVIII ст. вже згадуваний вище сад коменданта Вітте і до Руської брами.

Розмір пляцу згідно привілею становив вісім на двадцять ліктів. Але, на жаль, не зазначено яких. Як відомо, у 1565 р. було зрівняно лікоть краківський з варшавським, який стає загальнодержавною мірою²³. Паралельно з ним існують лікті познанський, гданський, підляський, литовський і львівський. Ймовірно, що у Кам'янці користувалися ліктем львівським або краківським. Лікоть львівський мав 1 1/4 ліктя коронного або 68,77 см і був найбільшим серед цих ліктів. Відповідно краківський лікоть становив 54,94 см²⁴. Отже, взявши до уваги ці два лікті, бачимо, що розміри ділянки складали 5,5×13,35 м при вживанні львівського ліктя і 4,4×10,99 м. Площа ділянки коливалася від 73,4 м² до 48,4 м². Зазначення розміру ділянки є досить рідкісним випадком, адже зазвичай у подібного типу документах згадуються лише сусідні пляци або будинки²⁵. Зважаючи на сучасну стратегію вул. Руської в зазначеному місці, важко локалізувати цей пляц на місцевості, де з XVI ст. збереглася тільки Руська

²¹ Ibidem. — Sygn. 85. — K. 471.

²² Ibidem. — Sygn. 122. — K. 154–154 v.

²³ Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1798 wydanego. — Petersburg, 1859. T. II. — S. 49. Див. також сучасне видання: Volumina Constitutionum / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. — Warszawa, 2005. T. II. 1550–1609. — Vol. 1. 1550–1585. — S. 169.

²⁴ Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik dla studjów archiwalnych / Wyd. drugie. Zmienione i poszerzone po śmierci autora przez K. Tyszkowskiego i B. Włodarskiego. — Lwów-Warszawa, 1926. — S. 216.

²⁵ У вже згадуваному привілеї для Адама Келбовського межі подані досить умовно — «...*possessionationis locorum bonorum desertorum Regalium ... in fossa civitatis circa fluvium Smotricz, inter domos seu areas, providi Vasiko Rutheni ex una, et nobilium Joannis et Stanisłai Czermienskich partibus ex altera consistente...*» (AGAD. — MK. — Sygn. 86. — K. 310 v.).

брама, а сучасний біг вулиці Руської та можливо й р. Смотрич не відповідає тогочасним реаліям.

У наступній частині документа йдеться про права, які має шляхетний Ян Сорочицький. Отже, він міг поставити на пляцу гумно для зберігання від неприятеля збіжжя, міг збудувати дім, солодовню, бровар на свій розсуд. Все це обумовлювалося відсутністю будь-яких зобов'язань перед містом, головним чином у сплаті податку.

Завершується документ коробораційною формулою, де зазначається, що для певності староста скріпив все це своєю печаткою і підписом. Відбулася ця акція на території Кам'янецького замку, або в будинку старости, або в приміщенні гродської канцелярії.

Постать самого Яна Сорочицького є цікавою з огляду як на його малопольське походження, так і на чисельність згадок про нього у подільських джерелах першої половини XVI ст. Ян був одружений від 1521 р. з Констанцією, донькою Павла Поплавницького, кам'янецького земського писаря²⁶.

Про тісний зв'язок зі старостою можуть свідчити декілька фактів. Насамперед — спільне малопольське коріння, адже дідичні Сорочиці знаходяться біля Кракова, де й родинні маєтки Лянцкоронських з Бжезя. По-друге, Ян упродовж 14 років був кам'янецьким підстаростою у Станіслава Лянцкоронського, а потім у Миколая з Іскшичина²⁷. По-третє, саме кам'янецький староста засвідчував йому низку записів від його дружини Констанції та й виставив вже відомий нам привілей на пляц²⁸. Завдяки одруженню він отримав частину Княгинина та ймовірно с. Кадіївці та частину с. Радіївці у Барському старостві. Він же й посвідчив 1 грудня 1522 р. разом з іншими подільськими шляхтичами волю Лазаря Решки Радийовського про поділ його части

²⁶ MRPS. — IV/2. — № 12948. Адам Бонецький у своєму гербівнику, посилаючись без сторінок на актові книги Кам'янецького земського суду, подає у матеріалі про Карабчевських, що Констанція Поплавницька була першим шлюбом за Яном Карабчевським, другим — за Яном Сорочицьким, кам'янецьким підстаростою, а батьком її був Антоній (...Mikołaj i Seweryn, synowie niegdy Jana i Konstancyi Popławnickiej, córki Antoniego, 2-o v. żony Jana Sroczyckiego, podstarościego kamienieckiego...). Також на цій же сторінці серед земельної власності Карабчевських згадується Княгинин. — *Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Warszawa, 1908.* — Т. IX. — С. 233.

²⁷ Автори тому про подільських урядників подають дати підстаростування Яна Сорочицького 1521–1546 рр., посилаючись на працю Л. Бялковського (*Białkowski L. Podole w XVI wieku.* — С. 166.). За цей період ми маємо чотирьох старост: Станіслава Лянцкоронського, Микола з Іскшичина, Єжего Язловецького та Мацея Влодка з Германова. Але вже біля позицій про старосту Є. Язловецького упорядники подають інформацію про його заступника (*locumtenes*) у 1542 р. Анджея Черменського, а біля М. Влодка — про підстаросту Кшиштофа Псарського у 1545–1555 рр. (*Urzednicy Podolscy XIV–XVIII wieku.* — № 554–557).

²⁸ MRPS. — IV/2. — № 12948, 12949, 13051, 13060.

в с. Радіївці між сіном та онуками, дітьми його доньки²⁹. У 1536 р. отримав від короля доживоття на с. Княгинин³⁰. Брав участь у засіданнях кам'янецького земського суду³¹. Леон Бялковський у додатку до своєї праці публікує низку документів з кам'янецького земського суду, у одному з них Ян Срочицький позначений власником с. Жванець (документ від 29 квітня 1539 р.)³².

Окрім вже згадуваних посесій у Подільському воєводстві Ян Срочицький мав у своєму володінні й низку населених пунктів у сусідньому руському воєводстві. Зокрема у Теребовлянському повіті Галицької землі, які він отримав від Павла Цвиклейовського (*Pauli Czwykleyowski*) і де згодом заснував два селища, а с. Борек перевів у статус міста і надав йому маґдебурзьке право³³. Всім цим він поступився вже у 1533 р. галицькому підкоморію Миколаю Сенявському³⁴.

Ян Срочицький мав двох синів — Леонарда та Станіслава. Певне неузгодження вносить один документ від 1547 р., коли на Пйотрковському сеймі Миколай Срочицький отримав доживоття на с. Княгинин для себе, своєї дружини та синів Станіслава і Леонарда³⁵. Проблема полягає в тому, що тут мабуть помилка в реґесті, адже власником Княгинина був саме Ян Срочицький, і це видно з королівського підтверджувального привілею від 18 серпня 1521 р., де король підтвердив запис 300 флоренів на половині цього ж села, який зробила йому його дружина Констанція³⁶. Леонард, як син Яна і Констанції, згадується у підтверджувальному привілеї Сигізмунда Авґуста 1549 р., про межі між селами Кадіївці, Крогулець та Довжок, зробленим для Яна та Констанції Срочицьких у 1536 р.³⁷ Про те, що Леонард і Станіслав рідні брати, ми знаємо з документа 1550 р., котрим король дав їм у вічне володіння пустку Крогулець у Кам'янець-

²⁹ Архив Юго-Западной России издаваемый комиссией для разбора древних актов. — К. 1893. — Ч. 8. Т. I. Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. — С. 52–53.

³⁰ MRPS. — Pars IV. — Volumen 3-um. Acta vicecancellariorum 1533–1548. Varsoviae, MCMXV3. — № 18154.

³¹ ЦДІАК України. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 28 зв., 45 та ін.

³² Biaikowski L. Podole w XVI wieku. — S. 191.

³³ MRPS. — Pars IV. — Volumen 1-um. Acta cancellariorum 1507–1548. Varsoviae, MCMX—№ 5702, 5715.

³⁴ MRPS. — IV/2. — № 16775.

³⁵ MRPS. — IV/1. — № 8036. Книга Коронної Метрики за номером 74 а, яку зараховували до книг ассесорського суду, згоріла під час Другої світової війни. Тому важко з'ясувати, чому у реґесті подано ім'я Миколая, адже має бути Ян. Див. також текст з приміткою 40.

³⁶ MRPS. — IV/2. — № 12949; MRPS. — Pars V. — Pars V. Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572). — Varsoviae, MCMXIX. — № 917.

³⁷ AGAD. — MK. — Sygn. 76. — K. 390 v.

кому повіті (...*nobilium Stanislai et Leonardi Srociczky fratrum germanorum*...)³⁸. Разом вони у 1552 р. отримують у ленне володіння с. Княгинин у Кам'янецькому повіті на р. Жванець. Поручителем цього виступає краківський воєвода Пйотр Кміта³⁹.

Ян можливо вже не жив перед 28 червня 1544 р., коли його сини Станіслав і Леонард отримали доживоття на с. Княгинин⁴⁰.

Срочицькі володіли також іншою нерухомістю у Кам'янці. 15 лютого 1525 р. Ян Срочицький отримав у Кам'янці дім вірменина Валігури, котрий втік до Туреччини. Сам будинок знаходився біля володінь кам'янецького підкоморія Пйотра Гінка, що у вірменській дільниці поруч з Руською брамою⁴¹. Цей будинок згадується у документі 1554 р., коли кам'янецький земський писар Станіслав Надольський отримав від короля пустий пляц у Кам'янці, як зазначено у локаційній клаузулі — біля замку, а точніше — між будинком достойного Гаспара Голубковича з одного боку та церквою Вознесіння грецької віри і навпроти домів Срочицького та Івана Котляра (*inter domum hohesti Casparis Holubkovicz ab una, et ecclesiam Ascensionis Domini ritus Graeci ex opposito domorum Srociczki, et Ivanisza Kothliarza iacentem*)⁴². За планом І. Томашевича, церква Вознесіння знаходилася у західній частині Вірменського ринку. Тому використання у локаційних формулах словосполучення біля кам'янецького замку могло відноситися до території всього міста, адже замок був символом королівської влади.

11 червня 1555 р. на сеймі у Пйотркові дружина Станіслава Срочицького Зофья отримала у дідичне володіння загороджений пляц за Руським валом у Кам'янці. У локаційній формулі цього документа зазначено, що цей пляц на р. Смотрич між пляцем замкового війта Якуба з одного боку та працювитого Наїдиша (Найдиша) та навпроти плятеї шляхетного Мацея Радецького земського підсудка, батька Зофії (...*areae in horto ante valvam Ruthenica[m] civitatis Camenecensibus extra civitatem in rippa fluvij Smothricz inter aream proinde Jacobi ministrealis catrensis ex una, et aream laboriosi Naidicz alias platha parte ex altera sitam glej[n]efrojsi Mathiae Radeczki subiudicis terraru[m] Podoliae*...)⁴³.

Згадуючи наш документ для Яна Срочицького, який був писаний польською мовою і де об'єктом надання був пляц, принагідно дозволимо собі кілька міркувань щодо термінів. Отже, у латинській термінології пляц або білянка має декілька відпо-

³⁸ AGAD. — МК. — Syng. 78. — К. 438.

³⁹ Ibidem. — Sygn. 80. — К. 227 v-228.

⁴⁰ MRPS. — IV/3. — 21580.

⁴¹ MRPS. — IV/2. — № 14155.

⁴² AGAD. — МК. — Sygn. 86. — К. 349.

⁴³ Ibidem. — Sygn. 85. — К. 478.

відників — *area* зі значеннями незабудований пляц, міська парцеля, одиниця ґрунту тощо та *curiae* — у значенні двір, дворище, виділена парцеля у місті. В свою чергу термін *area* може бути відповідником будинку. Такий приклад зустрічається у підтверджувальному привілеї Сигізмунда Авґуста для Павла Яцимирського у 1555 р., де власне пляц прирівняно до будинку (*aream seu domum in civitate nostra Cameniecensij*)⁴⁴.

Наша поінформованість про родину Срочицьких у XVI ст. пов'язана з тим, що насамперед Ян, перебуваючи тривалий час в оточенні кам'янецьких старост (Станіслава Лянцкороньського та Миколая з Іскшичина) мав можливість отримувати і документально підтверджувати права на нерухомість як у межах міста Кам'янця, так і на теренах Подільського і Руського воєводств. Його син Ян зробив блискучу, як на людину його кола, кар'єру. У 1551 р. він був серед кандидатів на посаду земського писаря, 1556–59 рр., у 1560–1565 рр. кам'янецьким мечником, а у 1565–1586 рр. кам'янецьким війським⁴⁵. У 1563 р. був збирачем податку у подільському воєводстві⁴⁶. Він тричі був послом на сеймах у 1553, 1558–1559 та 1566 рр. від подільського воєводства⁴⁷, що теж позначилося як на його кар'єрі, так і на кількості документів з королівської канцелярії, які маємо у нашому розпорядженні. Саме про нього Каспер Несецький у своєму гербовнику написав: «Станіслав Срочицький кам'янецький війський ... був це муж сильній і служив добре вітчизні...»⁴⁸.

Аналіз документа для кам'янецького старости Яна Строчицького дозволив нам приблизно локалізувати пляц, котрий і став об'єктом надання. На нашу думку, він розташовувався у південній частині Кам'янця на вул. Руській, між будинком військових кошар і Руською брамою. Такі припущення впливають з аналізу королівських привілеїв з Коронної Метрики для шляхти, яка у винагороду за службу отримувала нерухомість у місті. Простежено також історію двох поколінь родини Срочицьких, гродських і земських урядників у Подільському воєводстві упродовж всього XVI століття. З'ясовано їх родинні зв'язки та формування маєтку на теренах Подільського і Руського воєводств.

⁴⁴ Ibidem. — K. 70.

⁴⁵ Urzędnicy Podolscy XIV–XVIII wieku. — № 278, 672 та S. 232.

⁴⁶ AGAD. — ASK. — Dz. I. — Sygn. 45. — K. 215.

⁴⁷ *Kaniewska I.* Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572 // *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. CCCLI. Prace historyczne. Zesz. 48.* — Warszawa-Kraków, 1974. — S. 62–63. — Tab. 15; Людвіг Колянковський фіксує його тільки послом на сеймі 1553 р.: *Kolankowski L.* Posiowie sejmów Zygmunta Augusta. — Kraków, 1928. — S. 6,

⁴⁸ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J.* Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych / Wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk, 1841. T. VIII. — S. 472–473.

Кам'янець, 17 травня 1527

Генеральний подільський староста Станіслав Лянцкороньський з Бжезя надає шляхетному Янові Срочицькому кам'янецькому підстарості пляц біля м. Кам'янця.

Оригінал: Не виявлено.

Копія: *Archiwum Główne akt dawnych w Warszawie. — Metryka Koronna. — Sygn. 84. — K. 462–462 v.* Документ вписано до підтверджувального привілею короля Сигізмунда Августу для шляхетного Станіслава Срочицького під час сейму у Любліні 26 лютого 1554 р. з титулом: *Confirmatio donationis areae capitaneatus Camenecen[si] generoso Stanislao Srociczki.*

Peżect: MRPS. — V/2. — № 6492. Lublini, f. 2. p. Oculi (26 feb.). Litterae Stanislai Lanczkoronski capitanei Camenecensis idioma Polonico scriptae de data 1527, na zamku kamienieczkim, w piątek pierwszy po święty Zophiei (17 maii), continentes in se donationem certae areae in civitate Camenecensi sitae Joanni Srociczki burgrabio Camenecensi factam confirmantur. 84, 461 v-462 v.

к. 462.

Stanisław Lanczkoronski Zbrzezia⁴⁹, podczaszý sendomirski, a starosta camienieczki, ý ziemie podolskiei. Pospoliti, oznaimuie ý ýawno czynię kazdemu pospolicie, ý kazdemu zosobna komu kolwiek iedno thego potrzeba będzie. Isz ia maiącz na then czas wthým uziczeniu moczý od Je[go] K[rólewskiej] M[ości]. Daýę slachathnemu Janowi Srociczkiemu podstarosciemu camienieczkiemu⁵⁰, ý ýego pothomkom za iego sluzbý pilne, ý pozitký ktore on czini w urzedzie swým zamkowý Je[go] K[rólewska] M[ości]. camienieczkiemu⁵¹: pliacz pod gorą miasta Camienicza⁵², niedaleko

⁴⁹ Станіслав Лянцкороньський з Бжезя (бл. 1465 — пом. перед 21.10.1535) — королівський дворянин, сандомирський підчаший від 1497 р., надвірний маршалок 1503–1504 рр., генеральний кам'янецький староста (1510–1535), скальський староста (1515–1535), подільський (1530–1533) та сандомирський (1533–1535) воєвода (Urzednicy Podolscy XIV–XVIII wieku. — № 554, 632 та S. 215.; Urzednicy wojewodztwa sandomirskiego w XVI–XVIII wieku / Opr. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska. — Kórnik 1993. — № 733, 945) Про Станіслава Лянцкороньського див. також біограму у Польському біографічному словнику: H. Kowalska. Stanisław Lanczkoronski // Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław-Warszawa-Kraków, 1971. — Т. XVI. — S. 451–452. та працю С. Цинарського про історію роду Лянцкороньських з Бжезя: Cynarski S. Dzieje rodu Lanczkoronskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku. Sprawy kariery urzędniczej i awansu majątkowego. — Warszawa-Kraków, 1996. — S. 117–123, 233–235 та ін.).

⁵⁰ Про Яна Срочицького див. ком. у тексті.

⁵¹ Мається на увазі гродський суд, садибою якого був Кам'янецький замок.

⁵² Місто Кам'янець розташоване на скелястому півострові висотою до 30 м., який омивається водами р. Смотрич.

stawu ỳ młina ormianskiego⁵³, ku bronie Ruskie⁵⁴ i prawie pod domem pisanczinim⁵⁵, poczawszŷ od drogi ktora idzi po then dom, asz za rzekę pod skalę wdlus, a na scherzā osmŷ a dwadzisczia lokiet. Na ktorŷm wolno iemu będzie ỳ byćz ma. Zboze stawicz ỳ gumno dlia zachowania od skodŷ przes nieprziaczeliā, albo wiaki pozithek si będzie chciał obrocicz sobie, dom zbudowacz, albo slodowniā, browar, thedŷ mu tho wolno będzie i przedacz, zkāth nima zadnemu prawu miesczkiemu odpowiedacz [k. 462 v.] anŷ podatku davacz, ỳ dlia lepschei pewnoschi iemu, do thego listu pieczecz swā przilozilem ỳ rękā swā podpisalem sie. Dan na zamku camienieczkim⁵⁶ w piāthek pirwschi po swietey Zophiei [17.05]. Roku panskiego thisz-iācznego, pieczsethnego, dwudziestego ỳ sziodmego.

⁵³ Про вірменський млин див. у тексті статті.

⁵⁴ Руська брама — оборонний гідротехнічний комплекс у південній частині міста. Через цю браму до міста вів один з трьох доступних шляхів.

⁵⁵ Про цей будинок див. коментар у тексті статті.

⁵⁶ Кам'янецький замок. Оборонна споруда мисового типу, котра обороняла з заходу вузький перешийок із замковим мостом, що з'єднував півострів.